

Születéstörténetek

■ CSERHÁTI MÁRTA

HORSLEY, Richard: *The Liberation of Christmas. The Infancy Narratives in Social Context*. Continuum, New York, 1993.

Sok keresztény embernek jelent problémát, hogy a karácsony jelenkori ünneplése egyre inkább eltolódik a pazarló fogyasztás irányába. Az eredeti bibliai történetek kiegészülnek mesés elemekkel, mint a Mikulás és rénszarvasai, s Jézus születésének kétezer éves története részévé válik egy csillogó mesevilágnak. Talán a legtöbben arra gondolnak, hogy itt a fékevesztett materializmus ütközik a bensőséges vallásossággal. Richard Horsley azonban a *Liberation of Christmas* (A karácsony felszabadítása) című könyvében felhívja a figyelmet arra, hogy az igazi ellentét nem a vallásosság és a materializmus között feszül, mintha Jézus korában a vallás elkülönült volna a politikától és a gazdaságtól, hanem két életforma között, amely az egész életet átfogja. Mindkét oldalon a vallás és a politika egyfajta felfogása áll szemben egy másik felfogással. Horsley legfontosabb gondolata az, hogy a bibliai születéstörténetek a saját történelmi kontextusukban érthetők meg igazán, függetlenül attól, hogy minden mozzanatot történetileg hitelesnek gondoljuk-e, vagy sem. Ha például a betlehemi gyermekgyilkosságra nincs is írásos bizonyíték, azok a viszonyok, amelyek Heródes uralmát jellemezték, az uralkodó paranoiája, erőszakossága és bizonytalansága nagyon is életszerűvé teszik ezt a mozzanatot, még akkor is, ha tudjuk, hogy Máté evangélista Jézus és Mózes születésének párhuzamait hangsúlyozta születéstörténetében, amelyek közé a gyermekgyilkosság motívuma is beleillett.

A születéstörténetek a bibliai kritikai vizsgálatának hajnala óta a hagyomány kevésbé megbízható elemeinek számítottak. Sok tudós nem is fordított különösebb figyelmet vizsgálatukra; a huszadik század fontos Jézus-könyvei, mint Bultmann vagy Bornkamm művei, nem is foglalkoznak velük. Ha mégis szó esik róluk, akkor általában olyan módon, hogy az elbeszéléseket elválasztják a jelentésüktől, amit általában valamilyen teológiai gondolatban, vallásos igazságban vagy erkölcsi értékben találnak meg. Ez azonban azt jelenti, hogy kevés figyelem fordul a történetek konkrét részletei felé, hiszen nem a szó szerinti, hanem a spirituális jelentése az elsőbbség. A konfliktus forrása így a földi és a mennyei ország feszültsége lesz, vagy a világ és az egyház különbsége. A bölcsek a pogányok képviselőivé válnak, akik hódolnak a zsidók újszülött királya előtt, míg Heródes és a jeruzsálemi főemberek a Jézust elutasító zsidóság reprezentánsaiként jelennek meg. A születéstörténetekben megszólaló konkrét, Izrael szabadulására vonatkozó reménység eszkatologikus távlatot kap, és a paruszia idejére tolódik.

Azok a tudósok – mint Otto Rank, C. G. Jung és Joseph Campbell –, akik a születéstörténeteket a hős születésének (lásd Ödipusz, Romulusz, Lohengrin, Héraklész stb.) paradigmáján belül szemlélik, szintén a visszatérő mintázatokra figyelnek, és nem a történetek konkrét vonatkozásaira. Horsley megállapítja, hogy releváns párhuzam leginkább Mózes és Jézus gyermekségére nézve áll fenn: mindkettőben hangsúlyos a politikai konfliktus egy uralkodó és majdan az elnyomott népe szabadságáért küzdő hős között. Máténál Jézus újraéli népének korai történetét: a rabságból való szabadulás és a vándorlás motívumait. Ugyanakkor a két történet közötti különbségek is fontosak: Heródes nem egy általában vett uralkodó, hanem konkrét tulajdonságokkal bíró alak. Horsley rámutat, hogy minél inkább elvonatkoztatunk a történeti konkrétumoktól, annál könnyebben beleolvasunk a történetekbe valamilyen elvont, általános értelmet. Heródes, Augustus, Izrael népének elnyomása, a római adó miatti népszámlálás: mind fontos elemek, még akkor is, ha nem minden mozzanatnak bizonyítható a történeti hitelessége, hiszen a történeti viszonyrendszer és az általa meghatározott életvilág hiteles. Ha az elbeszéléseket csupán mítosznak tekintjük, akkor jelentésük a történeten kívülre kerül, valamilyen elvont teológiai gondolat vagy spirituális igazság formájában. Ha azonban a konkrét részletekre is figyelünk, akkor sokkal életközeli és komplexebb lesz a kép, és a jelentés nem az elbeszéléseken kívül, hanem az azon belüli viszonyrendszerben található meg.

Éppen ezért Horsley könyvének derekas részében ennek a viszonyrendszernek különböző elemei válnak a vizsgálat tárgyává. Mindkét születéstörténetben egy dávidi király születéséről van szó, aki helyreállítja majd a dávidi királyságot. Ez azt jelenti, hogy Isten szemben áll a római uralommal csak úgy, mint a kliens-király Heródes uralmával. Lukácsnál Erzsébet üdvözlete Máriának („*áldott vagy te az asszonyok között*”) Jáél és Judit alakját idézi fel, akik mindketten Izrael idegen ellenségei felett győzedelmeskedtek. Az ellentét Lk 2,1–20-ban szélesedik ki: a császár elrendeli az egész birodalomra kiterjedő népszámlálást, amely az adózás hatékonyabbá tételét célozza. A császár, akit sok korabeli felirat tanúsága szerint „üdvözítőként” ünnepeltek, aki „békét” hoz, és akinek a megszületése maga a jó hír (evangélium), nem egyszerűen a történelmi háttér egy eleme, hanem éles ellentétben áll a pásztoroknak hírül adott, békét hozó üdvözítővel. Ez annál is fontosabb, hiszen Róma uralma nem egyszerűen politikai-gazdasági, hanem vallási jelenség is volt (Horsley egyik alaptétele, hogy az ókorban nem vált el egymástól a politikai-gazdasági és a vallási szféra).

Horsley végigvezeti az olvasót Palesztina római megszállásának történetén, amely a súlyos adóterhek, az időről időre fellángoló ellenállás és a véres megtorlások története. Függetlenül attól, hogy Jézus születésének valószínű időpontjában, Heródes uralkodásának végén volt-e népszámlálás (a Quirinius-féle tíz évvel később, Kr. u. 6-ban történt), és attól, hogy a census Lukács megoldása-e arra, hogy a családot eljuttassa a jelentéktelen Názaretből a prófétai várakozások Betlehemébe, ilyen adózási célú összeírások többször előfordultak, s többször kiváltották a zsidó nép ellenállását, amelyet az a bibliai emlék is támogatott, hogy Dávid népszámlálása Isten büntetését vonta maga után. Tehát amikor Lukács összeköti a birodalmi népszámlálást a messiás születésével, élesebb kontrasztot nem is teremthetne a két uralkodó között.

Vannak magyarázók, akik a mátéi születéstörténetet úgy állítják be, mint amelyben Heródes és a jeruzsálemi előkelők Jézusnak a zsidóság általi elutasítását, míg a napkeleti bölcsek a pogányok általi elfogadását szimbolizálják. Ezzel szemben Horsley amellett érvel, hogy Heródes a saját népével is szemben állt mint könyörtelen, szeszélyes és bizonytalan király, aki, míg a császár tiszteletére épületeket emelt és városokat alapított, idegen országokat támogatott anyagilag, sportrendezvényeket szponzorált, és még a templomépítést is saját hatalma megerősítésére használta

fel, a saját népet könyörtelenül kiszipolyozta, a korábban uralkodó hasmóneusokat elpusztított, sőt saját családjának tagjait, saját fiait is megölette. Népének vallásos érzelmeit sem kímélte: hatalmas aransast állíttatott a templom főbejárata fölé, kifejezendő Róma-hűségét és megsértve az ábrázolás tilalmát.

Az a tény, hogy ő is információt akar szerezni a zsidók újszülött királyáról, jól mutatja, hogy éri: a saját uralkodása illegitim. Máté szerint „egész Jeruzsálem” nyugtalankodott a hír hallatán. Itt nyilvánvalóan nem a népre kell gondolni, hanem a főpapokra és sleppjükre, akik Heródes szolgálatában álltak, aki magához vette a főpap ruháit, és a legitim főpap helyett saját kénye-kedve szerint nevezett ki főpapokat.

A két uralkodó bemutatása mellett Horsley elemzi a napkeleti bölcsek szerepét, az egyszerű nép helyzetét és reményeit, akikre általában nem figyelünk, hiszen nem ők írják a történelmet, de akik a születéstörténetek, sőt az egész evangéliumi hagyomány főhősei. A születéstörténetekben különösen fontos szerep jut – leginkább Lukácsnál – a nőknek, természetesen elsősorban Máriának, aki az angyal üdvözlésben tulajdonképpen próféta küldetését is kap és vállal. Kiemelt szerep jut a könyvben a lukácsi történet énekeinek, elsősorban a Magnificatnak, amely Izrael Istenét mint szabadítót énekel meg, aki „*hatalmasokat döntött le trónjukról, és megaláztatottakat emelt fel*”. Horsley szerint ezek az énekek is ékesen bizonyítják, hogy a születéstörténetekben valódi szabadulásról van szó az elnyomók hatalmától, Izrael megújulásáról, amely végül minden népre kiterjed majd.

Egy további fejezetben Horsley modern analógiát keres a bibliai történetekhez, és ezt a közép-amerikai országok szegényeinek szabadságküzdelseiben és a bázisközösségekben gyakorolt, a történetüket saját életükre vonatkozó közös bibliaértelmezésekben találja meg, elmarasztalva az USA szerepét ezen országok kizsákmányolásában. Nem ismerem elég jól ezen országok történelmét ahhoz, hogy analizésének helytállóságát megítélhessem, bár *A solentinamei evangéliumról* és Oscar Rome-róról természetesen hallottam.

Horsley fő tétele, miszerint a születéstörténetek egy nép konkrét felszabadításának ígéretét hordozzák, egy nyilvánvaló nehézségbe ütközik: ez az ígéret nem teljesedett be. Máté és Lukács evangéliuma megírásának idején Jeruzsálem és az egész ország romokban hevert. Az evangélisták mégis beépítették a történetükbe ezeket az elbeszéléseket. Vajon azért tettek így, mert pusztán túlvilági ígéretként tekintettek rájuk, vagy eszkatologikus, a parusziában beteljesedő reménységként? Vagy valamilyen elvont, időtlen vallásos üzenetet láttak bennük? Horsley szerint nem hiábavaló a be nem teljesedett történelmi lehetőségek elmesélése sem. A Gal 3,28 nagy hármasából (Krisztusban nincs sem zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő) Pál életében csak az első ellentétpár oldódott fel, a másik kettő csak jóval később. A karácsonyi történet életben tartja a reményt és az elkötelezettséget a be nem teljesedett lehetőségek iránt. Ugyanakkor arra is bátorít, hogy a saját helyzetünkre nézve is bátran keressünk analógiákat a bibliai elbeszélésekben. Különösen azoknak bátorítás ez, akik az alul levők, a szegények élethelyzetében vannak, hogy ne legyenek fatalisták, s értsék meg, hogy ha őket, egyszerű embereket ilyen becsben tartja Isten, akkor ők is többre értékelhetik magukat. De nem a hatalmi viszonyok egyszerű megfordításáról van szó, amikor az egykor lent levők kerülnek földre és fordítva. A kényelmesen élőket, hatalmi pozícióban levőket is megszólítják a születéstörténetek, és kreatív, konkrét lépésekre szólítják fel őket, amelyekkel részt vehetnek a szabadítás folyamatában, miközben maguk is felszabadulnak. Jézus arra tanít, hogy nem kell megvárunk, amíg a césárok és heródesek megjavulnak vagy elbuknak, hanem a saját hatókörünkben már most élhetünk úgy, mint akik között nem a hatalmaskodók „rendje” a rend.